
Prawo, norma prawna, przepis prawa

PRAWO, NORMA PRAWNA, PRZEPIS PRAWA

PRAWO

Czym jest prawo?

Pojęcie prawo nie jest terminem jednoznacznym. W życiu codziennym spotykamy się bowiem z różnymi prawami. Znamy prawo powszechnego ciężenia, prawo dżungli, kierunek studiów czy kierunek jazdy. W niniejszym opracowaniu zajmiemy się jednak pojęciem prawa w znaczeniu spójnego i kompletnego systemu, powstałego z uporządkowania norm prawnych.

Skąd pochodzi w/w system? Kto go ustanowił? Dlaczego należy przestrzegać zawartych w nim zasad. Na te pytania szczegółowo odpowiada dziedzina nauki zwana prawoznawstwem. Wg klasycznego podziału wyróżnia się trzy kierunki prawa, które pomagają zrozumieć istotę omawianego systemu:

a. kierunek naturalistyczny - jego zwolennicy uważają, że prawo pochodzi od wyższej instancji np. od Boga. Jest przyrodzone a wszelkie akty normatywne powinny jedynie gwarantować prawa naturalne lub wzorować się na nich. W razie sprzeczności norm prawa stanowionego i naturalnego, te drugie winno mieć pierwszeństwo w stosowaniu, co może implikować sytuację ustawowego bezprawia.

b. kierunek pozytywistyczny - wyznacza prawu stanowionemu taką pozycję, że w zasadzie jest ono niepodważalne. Trafnie obrazuje je stara łacińska paremia twarde prawo, ale prawo (z łac. Dura lex sed lex). W tym ujęciu jednostki odpowiadają za swoje działania, co trafnie podkreśla paremia myśli nie podlegają karze (z łac. Cogitationis poenam nemo patitur). Jednostki mogą robić wszystko, czego prawo im nie zakazuje. Mogą też powstrzymać się od działań, chyba, że prawo im czegoś nakazuje. Celem realizacji wytycznych, państwo może użyć środków przymusu. Prawo stanowione nie musi być wieczne. Odpowiednia instytucja może je zmienić w każdej chwili. Same jednostki mogą również występować z postulatami zmian (z łac. de lege ferenda). Postulaty te nie są jednak wiążące a sama instytucja stanowiąca prawo nie musi ich uwzględniać.

c. kierunek realistyczny - zwany również psychologicznym lub behawioralnym. Ujmuje prawo jako efekt ludzkich przeżyć i emocji a zatem część ludzkiego życia psychicznego. Dlatego też istota prawa ma spoczywać w powtarzalnych działaniach jednostek. Prawa uczymy się zatem poprzez interakcję z innymi ludźmi m.in. w procesie socjalizacji. Charakterystyczne dla tego kierunku jest przekonanie, że odwykniecie jednostek od stosowania danego prawa i brak reakcji ze strony instytucji państwowych powinno prowadzić do utraty jego mocy obowiązywania (z łac. desuetudo).

Cechy prawa

Pomijając to, w jaki sposób będziemy prawo postrzegać i który z opisanych kierunków wydaje się nam najbliższy, należy zauważyć, że prawo samo w sobie posiada pewne cechy. Przede wszystkim pojawia się zawsze w zorganizowanych grupach ustalając wzajemne relacje między nimi. I niezależnie czy grypy te są sformalizowane czy nie, a ich członkowie pokojowo czy wrogo do siebie nastawieni, prawo zawsze reguluje ich wzajemne stosunki. Prawo jest produktem pewnej grupy a w związku z tym - chronione przez tą grupę.

Prawo nie odnosi się do stosunku jednego człowieka do samego siebie (sumienie) a jedynie do relacji tegoż z innymi członkami grupy. Prawo nade wszystko ma charakter normatywny. Oznacza to, że implikuje katalog działań będących wzorem pożądanego zachowania. Grupa jako całość w trakcie procesu decyzyjnego wyznacza, które działania powinny zostać uznane za pozytywne (zgodne z prawem) a które

---

za negatywne (niezgodne z prawem). Taki katalog założeń wpajany jest nowym członkom grupy toteż uznaje się, że prawo ma charakter wychowawczy.

Oprócz ujęcia socjologicznego prawo postrzegane jest także jako zjawisko polityczne. Stanowiąc instrument sprawowania władzy pozwala na właściwe rządzenie. W ujęciu politycznym prawo ma charakter terytorialny tj. obowiązuje tylko na terytorium danego tworu międzynarodowego. Z drugiej strony, tylko podmiot posiadający zdolność tworzenia i egzekwowania prawa może być postrzegany jako suwerenny.

Funkcje prawa

Ponieważ, podobno nic na świecie nie dzieje się bez przyczyny również i prawo nie powstaje w grupach nieprzypadkowo. Ogólnie rzecz ujmując można powiedzieć, że prawo organizuje grupę i wyznacza jej członkom określone prawa i obowiązki. Do funkcji prawa można zaliczyć:

- a. zapewnienie ładu i stabilizacji w grupie,
- b. tworzenie instytucyjnych ram zapewniających egzystencję lub określających warunki uczestnictwa jednostek w grupie,
- c. ochronę określonych wartości,
- d. redystrybucję dóbr i obowiązków w grupie,
- e. dynamizację rozwoju grupy; promowanie zmian w różnych sferach życiowych jednostek,
- f. działanie represyjne i wychowawcze,
- g. kontrola jednostek,
- h. rozstrzyganie wszelkich konfliktów grupie, pomiędzy jej całością a jednostkami oraz pomiędzy samymi jednostkami.

Dlaczego przestrzegamy prawa?

Zważywszy na cechy prawa oraz jego świadomość wśród członków grupy, możemy mówić o różnych motywacjach w kontekście przestrzegania prawa. Te mocno indywidualistyczne poglądy można zawęzić do trzech głównych postaw:

a. postawy oportunistycznej- jednostka obawiając się sankcji postępuje zgodnie z przyjętymi kanonami. Wierzy także, że taka postawa może mu przynieść wymierne korzyści. Postawa oportunistyczna jest na dłuższą metę nietrwała, dlatego strach przed prawem powinien zostać zastąpiony edukacją i wpojeniem wartości grupy (socjalizacją).

b. postawy konformistycznej- jednostka naśladuje zachowania jakich nauczyła się podczas procesu socjalizacji. Dostosowanie się do grupy nie jest stuprocentową gwarancją jego przestrzegania. Po pierwsze, niekiedy sama grupa akceptuje pewne zachowania, choć są one bezprawne (np. łamanie przepisów drogowych). Po drugie sama jednostka może w różny sposób reagować na ograniczające ją przepisy prawa. Dla przykładu warto przytoczyć strukturalną teorię kryminologii pozytywistycznej Roberta Mertona. Wymienił on pięć sposobów przystosowania jednostki:

- " konformizm - gdy jednostka zinternalizowała niektóre cele grupy i ma środki by je realizować,
- " innowacja - gdy jednostka co prawda zindywidualizowała cele grupy lecz nie posiada środków na ich realizację, zatem może podejmować działania uznane za bezprawne,
- " rytualizm - gdy jednostka ślepo dysponuje środkami (prawem) nie dostrzegając celów swoich działań,
- " wycofanie - gdy jednostka nie mając środków porzuciła również cele. Skutkować to może patologicznymi zachowaniami jak alkoholizm czy włóczęgostwo,
- " bunt - gdy jednostka odrzuca cele grupy a także środki na ich osiągnięcie, proponując inne.

c. postawa legalistyczna - najbardziej pożądana ze względu na jej trwałość i skuteczność. Jednostka reprezentująca postawę legalistyczną posiada dużą wiedzę na temat obowiązującego prawa, a przynajmniej szacunek do wartości, jakie te chroni. Zdaje sobie sprawę z doniosłości jego funkcji i problemów jakie tworzy stan anarchii. Szczera postawa legalistyczna jest jednak trudna do wypracowania a wszelkie dewiacyjne zachowania określonych instytucji mogą dożgonnie zniechęcić jednostki do prawa określonego w grupie.

Źródła prawa

W doktrynie prawa wyróżnia się kilka sposobów powstawania prawa. Jak zostało już podniesione, system norm powinien wywodzić się z uznanych przez grupę wartości. To jednak, kto dokonuje ich selekcji oraz sformułowania podstaw systemu- zależy od danego sposobu powstawania prawa:

a. uznanie zwyczaju za prawo- jeśli praktykowanie określonych wzorów zachowań okaże się dość trwałe, może ono zostać uznane za prawo. Ten sposób powstawania wiążących norm w społeczeństwie był szczególnie rozpowszechniony w historii starożytnej i średniowieczu.

b. stanowienie prawa- celowy proces upoważnionej instytucji zmierzający do zbudowania całego porządku prawnego lub powołanie do życia nowych norm. Stanowienie prawa jest procesem charakterystycznym dla każdego państwa. Istnieje jednak instytucja tzw. recepcji prawa, gdzie obce regulacje wprowadza się do państwowego porządku prawnego. Przykładem takiego zabiegu był m.in. wprowadzenie instytucji świadka koronnego w Polsce. Procedura stanowienia prawa w Polsce zostanie omówiona w innym opracowaniu.

c. orzecznictwo precedensowe - precedens oznacza uznanie za wiążące raz przyjętego rozwiązania w danym kazusie. Innymi słowy jedno orzeczenie sądu wiąże inne sądy w sprawach podobnych. prawo tworzone przez sędziów jest charakterystyczne dla systemu prawa anglosaskiego (tzw. common law).

d. tworzenie prawa przez jurystów - historyczny dziś sposób tworzenia prawa polegający na uznaniu za wiążące interpretacje znawców prawa (z łac. ius respondendi). Rozpowszechniony w Starożytnym Rzymie, wymagał dużego autorytetu u prawnika, na którego opinie powoływała się strona przed sądem. Dziś doktryna może służyć jedynie jako forum postulatów de lege ferenda, choć istnieje praktyka przywoływania opinii prawników w razie wieloznaczności niektórych przepisów aktów normatywnych.

e. Zawieranie umów międzynarodowych o charakterze prawnym - podmioty prawa międzynarodowego mogą rozporządzać swoją suwerennością w taki sposób, że posiadają zdolność do zawierania umów z

---

innymi podmiotami w taki sposób, że z kontraktów tych praw wynikają obowiązki, stanowiących dla tych podmiotów prawo. Przykładem może być m.in. katalog wtórnych źródeł prawa Wspólnot Europejskich.

W polskiej nauce prawa przyjęto założenie, że autorem całości prawa zawartego jest abstrakcyjny prawodawca. Prawodawca ten funkcjonuje jakby był jedną osobą i jako podmiotowi niezbiornemu przypisuje mu się autorstwo wszystkich przepisów krajowych bez względu na czas i miejsce ich powstania (ponadczasowość prawodawcy). Nadto zakłada się, że prawodawca jest racjonalny, zarówno językowo jak i aksjologicznie. Jego wartości są stałe, a zakres wiedzy poznawczej jaką posiada jest nieograniczony. Prawodawca ma działać optymalnie, wykorzystując najbardziej trafne środki do osiągnięcia konkretnych celów. Niestety, w praktyce kryteria te nie zawsze są realizowane, co nie tylko stwarza duże problemy z nauką prawa, ale nade wszystko zniechęca przeciętnego obywatela do pokładania ufności w instytucji państwa.

NORMA PRAWNA

Pojęcie normy prawnej

Norma oznacza wypowiedź skierowaną do danej osoby lub grupy osób, zawierająca nakaz, zakaz lub dozwoleństwo określonego zachowania się (wzór powinnego zachowania). Normy prawne istnieją obok innych norm, z których można wyróżnić obyczaje, normy moralne oraz religijne. Wszystkie wymienione normy mogą stanowić inspirację lub genezę powstania określonej normy prawnej. Normę prawną charakteryzuje m.in. to, że odnosi się tylko do czynów a nie do myśli. Ponad to obyczaje etc. nie są zwykle spisane i ogłoszone, choć i bez tego skutecznie funkcjonują w określonej grupie. Tymczasem normy prawne zawarte są w przepisach prawa zawartych w aktach normatywnych. Poszczególne rodzaje norm odróżnia również rodzaj sankcji przewidzianej za jej nieprzestrzeganie. W przypadku norm prawnych, sankcja ta poparta jest autorytetem państwa, które posiada monopol na egzekucję poszczególnych przepisów prawa.

Norma prawna skierowana jest do adresata, który zobligowany jest do określonego w normie zachowania się.

Podziały norm prawnych

Istnieje kilka różnych podziałów norm prawnych. Niżej przedstawione zostały najpopularniejsze z nich:

a. Ze względu na adresata:

- " indywidualne - gdzie adresat normy określony jest imiennie, dokładnie wskazany,
- " generalne - gdzie adresat określony jest rodzajowo (szeroka grupa adresatów),

b. Ze względu na okoliczności:

- " abstrakcyjne - norma odnosi się do nieoznaczonych, potencjalnych zdarzeń,
- " konkretne - norma odnosi się do dokładnie określonego zdarzenia,

c. Ze względu na cel:

- " sankcjonowane - określa powinno zachowanie adresata,

" sankcjonujące - penalizuje sytuację, w której adresat nie zrealizował normy sankcjonowanej,

d. Ze względu na formę:

" nakazujące,

" zakazując,

" pozwalające

e. Ze względu na wartość aksjologiczną

" słuszne - normy odpowiadające przyjętym poglądom co do oceny dobra i zła;

" niesłuszne - przeczące przyjętym kanonom dobra.

f. Ze względu na sposób wyznaczenia danego zachowania:

" bezwzględnie wiążące - wyznaczające tylko jeden schemat zachowania

" względnie wiążące - wyznaczające wzorzec zachowania jeśli umowa nie stanowi inaczej

" semiimperatywne - jednostronnie bezwzględnie wiążące, określające minimalny standard zachowania. Normy często spotykane w prawie pracy np. minimalne, średnie wynagrodzenie.

Budowa normy prawnej

Co do kwestii ilości elementów składających się na normę prawną istnieją zasadniczo dwie szkoły. Pierwsza zakłada, że w skład normy wchodzi: hipoteza, dyspozycja i sankcja. Druga natomiast zakłada, że normy prawne dzielą się na sankcjonowane i sankcjonujące i każda z nich zbudowana jest z osobnych hipotez i dyspozycji, ale brak realizacji dyspozycji normy sankcjonowanej implikuje hipotezę normy sankcjonującej. Nie chcąc rozstrzygać doktrynalnego sporu omówię wszystkie trzy wymienione elementy normy:

a. hipoteza normy - określa indywidualnie lub generalnie adresata (kryterium podmiotowe) oraz warunki i okoliczności w których norma ma mieć zastosowanie (kryterium przedmiotowe). Ogół takich przypadków tworzy tzw. zakres zastosowania normy.

b. dyspozycja normy - określa treść zachowania się (nakaz, zakaz, dozwoleństwo), jakie powinno zostać podjęte w razie zaistnienia okoliczności zawartych w hipotezie. Całość zachowań zawartych w dyspozycji nazywa się zakresem normowania normy.

c. sankcja - element określający konsekwencje, jakie wiąże się z brakiem realizacji dyspozycji przy zaistnieniu warunków określonych w hipotezie danej normy prawnej. W związku z dolegliwością zawartą w sankcji wyróżnia się:

" sankcje nieważności i bezskuteczności- polegające na odebraniu działaniom podmiotu podstaw prawnych a zatem ich skuteczności. Charakterystyczne dla prawa cywilnego.

" sankcje egzekutywie - polegające na faktycznym unicestwieniu wyników działań podmiotu lub przymuszenie go do określonego działania. Charakterystyczne dla prawa administracyjnego.

" sankcje penalne- zwane również represyjnymi lub karnymi. Polegają na pozbawieniu jednostki pewnego cennego dla niej dobra (pieniędzy, wolności, praw wyborczych etc.). Są charakterystyczne dla prawa karnego.

Niezgodności norm

Kiedy dwie normy posiadają taką samą hipotezę (określają tego samego adresata i takie same okoliczności) a odmienne dyspozycje mamy do czynienia z niezgodnością norm. Wyróżnia się:

a. wykluczanie norm w formie sprzeczności - niemożliwe jest spełnienie obydwu norm jednocześnie, a powstrzymanie się od działania jest niewykonalne np. nakazane jest palenie papierosów i jednocześnie zakazane jest palenie papierosów.

b. wykluczanie norm w formie przeciwieństwa - niemożliwe jest spełnienie obydwu norm jednocześnie, ale możliwe jest powstrzymanie się od działania (i niespełnienie żadnej z norm) np. jutro o 17.00 bądź w Rzymie i jutro o 17.00 bądź w Krakowie.

c. niezgodności prakseologiczne - zwane normami syzyfowymi. Normy nie są sprzeczne, ale postąpienie z dyspozycją jednej z norm niweczy skutki postąpienia z drugą np. otwórz drzwi, jeśli są zamknięte i zamknij drzwi, jeśli są otwarte.

PRZEPIS PRAWA

Pojęcie przepisu prawa

Przepis prawa jest wypowiedzią w akcie normatywnym, w którego treści zawarta jest norma prawna. Zarazem jest to najmniejsza jednostka systematyzująca w akcie normatywnym. Przepisy dzielimy na ogólne (z łac. *leges generales*) oraz szczególne (z łac. *leges speciales*), opisujące wyjątki od przepisów ogólnych. Zasadą jest, że przepis szczególny ma pierwszeństwo w stosowaniu przed przepisem ogólnym (z łac. *lex specialis derogat lex generalis*).

Jak zostało już podniesione w przepisach prawa zawarte są normy prawne. Nie jest jednak zasadą, że w jednym przepisie koniecznie musi być zawarta jedna norma. Możliwa jest sytuacja występowania w jednym przepisie kilku norm. Zasadą jest także, że jedną normę prawną odnajdziemy w wielu przepisach prawa.

Wyłuskanie normy z przepisu prawa odbywa się w trakcie procesu stosowania prawa, a dokładniej w trakcie jej etapu zwanego wykładnią prawa. Pytanie Czy każdy przepis prawa musi podlegać wykładni? jest jednym z problematycznych w doktrynie prawa. Wg koncepcji nazwanej derywacyjną-wykładnia prawa jest nieodłącznym elementem procedury stosowania prawa i jej przeprowadzenie jest nieodzowne. Wg tzw. koncepcji klaryfikacyjnej, wykładnia powinna być przeprowadzana tylko wtedy, kiedy z przepisu prawa wprost nie wynika norma. Jeśli przepis jest klarowny to nie wymaga on wykładni.

Szczególne rodzaje przepisów prawa

Wśród przepisów prawa można wyróżnić kilka ich specyficznych rodzajów:

---

a. przepisy odsyłające - przepis odsyła innego przepisu tego samego aktu, innego aktu normatywnego lub innych norm (np. moralnych) lub poglądów (np. sędziego). Szczególnym rodzajem przepisów odsyłających są przepisy blankietowe, które wskazują organ kompetentny do wydania odpowiedniego aktu normatywnego, w którym odnajdzie się określone normy.

b. przepisy przejściowe - zwane intertemporalnymi, regulujące określony stan rzeczy na określony czas lub regulujące nadmiar prawa tj. sytuację występowania w tym samym czasie niezgodnych ze sobą norm.

c. przepisy wprowadzające - zawierają termin i tryb wejścia w życie norm ustanowionego aktu normatywnego. Przepisy wprowadzające mogą być powiązane z przepisami przejściowymi.

d. przepisy uchylające - zwane derogacyjnymi, znoszące aktualnie obowiązujące przepisy aktu normatywnego i określające wejście w życie nowych przepisów.

Przepisy przejściowe, wprowadzające i uchylające występują najczęściej w ostatniej części aktu normatywnego zwanym przepisami przejściowymi.

Oznaczenia przepisów prawa

Podstawą oznaczenia przepisu prawa jest artykuł (art.). Artykuły numerowane są kolejno a w razie wprowadzenia nowego przepisu, który zgodnie z przyjętą systematyką powinien znajdować się pomiędzy istniejącymi już artykułami, oznacza się go z indeksem górnym np. art. 353, art. 353¹, art. 354 KC. Artykuł może być podzielony na:

" paragrafy (§) - dla kodeksów

" ustępy (ust.) - dla innych aktów normatywnych

Jeśli w artykule wymienia się pewne przykłady etc. wówczas artykuł lub paragraf/ustęp podzielony jest na punkty (pkt). Ponieważ często ustępy w akcie normatywnym zapisywane są jako numer z kropką np. art. 4.1. dla odróżnienia punkty zapisuje się z nawiasem np. 6). Ponadto punkty mogą być podzielone na litery np. a)

Przeczytaj także artykuły pod tytułem:

Państwo - pojęcie państwa i władzy ::

Prawa człowieka ::

Władza sądownicza w
Polsce ::

Warstwy społeczne ::

Spółeczeństwo